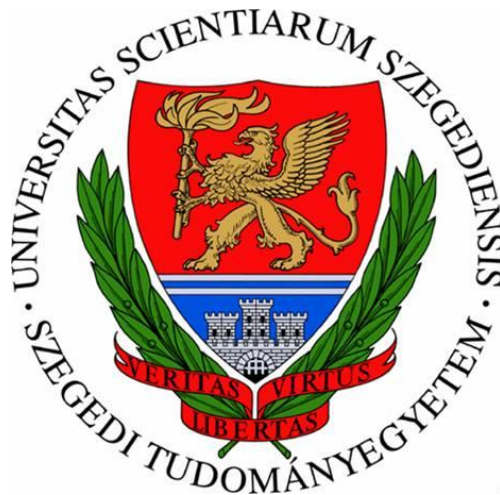

Az automata patch-clamp rendszerek szerepe a gyógyszerkutatás-fejlesztésben

Orvos Péter, M.Sc.

Doktori (Ph.D.) értekezés tézisei

Szeged

2016

Az automata patch-clamp rendszerek szerepe a gyógyszerkutatás-fejlesztésben

Orvos Péter, M.Sc.

Doktori (Ph.D.) értekezés tézisei

Multidiszciplináris Orvostudományok Doktori Iskola

Témavezető: Dr. Virág László, Ph.D.

Szegedi Tudományegyetem, Általános Orvostudományi Kar

Farmakológiai és Farmakoterápiai Intézet

Szeged

2016

1. BEVEZETÉS

1.1. Az ioncsatornák szerepe a gyógyszerkutatás-fejlesztésben

Az ioncsatornák olyan transzmembrán fehérjék, melyek a sejtek és sejtorganellek membránjában pórust képezve lehetővé teszik a szerves ionok szelektív, rendkívül gyors, passzív transzportját.

Az ioncsatornáknak alapvető szerepe van számos fiziológiai folyamat szabályozásában, ezért a csatornák hibás működése súlyos megbetegedésekhez vezethet. Az ilyen típusú megbetegedések kezelése elsősorban az ioncsatornák farmakológiai tulajdonságait módosító gyógyszerekkel történik. Az ioncsatornák gyakori molekuláris célpontjai a gyógyszeres terápiának, tanulmányozásuk ezért kiemelkedően fontos mind az akadémiai alapkutatásban, mind a gyógyszeripar számára.

A gyógyszerkutatási programok másik fontos részét képezi a gyógyszerjelölt molekulák biztonságfarmakológiai vizsgálata, különös tekintettel a kardiovaszkuláris mellékhatásokra. Számos vegyület aritmogén hatást fejt ki a kamrai miocitákban expresszáldó hERG (*human ether-a-go-go-related gene*) ioncsatornákon keresztül. A hERG csatornák gátlása meghosszabbítja a szív akciós potenciáljának repolarizációs periódusát, ennek következtében növeli a halálos kimenetelű kamrai ritmuszavarok kialakulásának valószínűségét.

1.2. Az ioncsatorna-kutatás módszerei

A rendelkezésre álló módszerek korlátai miatt az ioncsatornák vizsgálata sokáig komoly nehézségekbe ütközött, emiatt - fiziológiás jelentőségük és terápiás fontosságuk ellenére - kevéssé tanulmányozott gyógyszer célcsoportot képeztek. Az elérhető technológiák nem biztosították párhuzamosan a magas áteresztőképességet és az adatok jó minőségét, és kompromisszumot kötöttek a nagy áteresztőképesség és a magas információtartalom között.

1.2.1. Intracelluláris mikroelektród technika

Az intracelluláris mérések során elektromosan vezető médiummal feltöltött üveg mikroelektródát vezetnek a sejtmembránon keresztül a sejttestbe. A módszer alkalmas a belső környezet és egy külső referencia pont közötti feszültségkülönbség regisztrálására.

1.2.2. Manuális patch-clamp módszer

Napjainkban az ioncsatornák leggyakoribb és legpontosabb elektrofiziológiai vizsgálati módszere a patch-clamp technika. Az Erwin Neher és Bert Sakmann által az 1970-es évek

végén kidolgozott módszer során egy boroszilikát üvegapilláris mikroelektród a sejt felszínéhez tapad, lehetővé téve a körbezárt ioncsatornákon keresztül folyó áram mérését. Kifejlesztését követően a patch-clamp vált a 'gold standard' eljárássá az ioncsatornák viselkedésének, működésének, kinetikájának és farmakológiájának *in vitro* tanulmányozásában, mind natív, mind tenyésztett emlős sejteken.

A patch-clamp az egyetlen közvetlen, információgazdag és valós idejű technológia az ioncsatornák viselkedésének, működésének és szabályozásának vizsgálatára. A kitűnő minőségű adatok ellenére, a rendkívül alacsony áteresztőképesség kizárja a manuális patch-clamp-et a gyógyszerfejlesztés és optimalizálás korai szakaszaiból, hiszen ezek a fázisok jóval nagyobb áteresztőképességet követelnek.

1.2.3. Ioncsatorna vizsgálatok nagy áteresztőképességű rendszerekkel

A manuális patch-clamp módszer korlátai miatt a nagy áteresztőképességű technikák szintén szükségesek és szerves részévé váltak a gyógyszerfejlesztési programok korai fázisainak. Ezek a módszerek ligandkötésen, radioaktív, vagy fluoreszcens (ion- vagy feszültség-érzékeny festékekkel) jelzéseken alapulnak. Ezek a megközelítések többnyire kompatibilisek az elsődleges szűrés követelményeivel, és hasznosak lehetnek gyógyszerjelölt molekulák azonosításában és jellemzésében, azonban az adatminőséget feláldozzák az áteresztőképességért. A legtöbb ilyen módszer kis pontosságú, alacsony érzékenységgű és alacsony időbeli felbontással rendelkezik.

1.2.4. Automata patch-clamp módszer

Az elmúlt években számos cég fejlesztett és vezetett be a piacon automatizált patch-clamp berendezéseket, melyek alkalmasak a gyors és kiváló minőségű szűrésre valamint az ioncsatornákra ható gyógyszerjelölt molekulák optimalizálására. Az üveg mikroelektród alapú mérések automatizálására a 1990-es évek végén történtek az első kísérletek, mely próbálkozásokat az alacsony sikerességi arány és áteresztőképesség jellemezte. Az igazi áttörést a mikromanipuláció és vizuális kontroll nélküli planáris patch-clamp technológia bevezetése és kereskedelmi szempontból életképesé válása jelentette. A módszer során, negatív nyomás alkalmazásával a szuszpenzióban lévő sejtek mozdulnak el a patch-clamp szubsztrát irányába. A planáris technika felváltotta az üveg pipetta elektródákat, így lehetővé téve a magasabb áteresztőképességű szűrést. Jelenleg ezt a technológiát alkalmazza a legtöbb automatizált rendszer.

1.3. Célkitűzések

Az értekezés célja az automatizált patch-clamp technika szerepének vizsgálata a gyógyszerkutató és -fejlesztés során, és összehasonlítása a hagyományos celluláris elektrofiziológiai módszerekkel. A vizsgálatoknak két fő szempontja volt:

1. Ioncsatornákat stabilan expresszáló sejtvonalakban automatizált patch-clamp módszerrel szerzett szűrési eredmények értékének felmérése, meghatározása. Ebben a munkafázisban a fő cél az volt, hogy felbecsüljük a vizsgált automatizált patch-clamp berendezés használhatóságát a különböző szűrési projektek során. A rendszer alkalmasságát az aktív vegyületeknek a szűrésre használt sejtvonalakban automata módszerrel, illetve a natív sejtekben konvencionális elektrofiziológiai technikákkal mért hatásainak összehasonlításával vizsgáltuk.
2. Az automata patch-clamp módszerrel nyert biztonságfarmakológiai adatok értékének felmérése, elemzése. A munka ezen fázisának fő célja volt az automata patch-clamp berendezéssel, stabil sejtvonalak alkalmazásával kapott eredmények gyakorlati használhatóságának és a biológiai jelentőségének tanulmányozása.

2. ANYAGOK ÉS MÓDSZEREK

2.1. Mikroelektród technika

A kísérletekhez 1-2 kg súlyú New Zealand fajtájú nyulakat vagy 8-14 kg súlyú keverék kutyákat használtunk. A kipreparált jobb kamrai papilláris izmot szervfürdőben rögzítettük. Kezdetben a preparátumokat bipoláris platina elektródon keresztül 2 ms időtartamú négyszögimpulzusokkal ingereltük. A transzmembrán akciós potenciálokat 5-20 M Ω ellenállású, 3 M-os KCl-dal feltöltött, konvencionális üvegapilláris mikroelektródon keresztül nagy impedanciájú elektrométerbe vezettük (Experimetria 309), majd oszcilloszkóp segítségével monitoroztuk.

2.2. Manuális patch-clamp

A bal kamrai miocitákat enzimatis emésztés során nyertük ki 1-2 kg súlyú New Zealand fajtájú nyulak szívéből retrográd perfúziós technika alkalmazásával. Az 1,5-2,5 M Ω ellenállású mikropipetták boroszilikát üvegapillárisból (Harvard Apparatus) készültek pipettahúzó berendezés (Flaming/Brown, P-97) használatával. A membránáramokat 37°C –on mértük Axopatch-200B típusú erősítővel (Molecular Devices), a patch-clamp technika egészsejtes konfigurációjában. A membránáramokat 1 kHz-es aluláteresztő filteren szűrtük,

majd analóg-digitális átalakító (Digidata 1322A és 1440A, Molecular Devices) segítségével digitalizáltuk, és szoftveresen rögzítettük (pClamp 8 és 10, Molecular Devices).

2.3. Automata patch-clamp kísérletek

Az automata patch-clamp kísérleteket planáris technikával egészsejtes konfigurációban négy csatornás, közepes áteresztőképességű, beépített hőmérséklet-szabályozással rendelkező teljesen automatizált patch-clamp készülékkel (Patchliner Quattro, Nanion, <http://nanion.de/images/stories/pdf/patchliner.pdf>) hajtottuk végre. A natív aktivált humán limfocitákon, valamint a stabilan transzfektált HEK-GABA, HEK-HCN és CHO-Kv1.4 sejtvonalak esetén a kísérleteket szobahőmérsékleten végeztük. A méréseket szobahőmérsékleten és/vagy fiziológias (37°C) hőmérsékleten végeztük HEK-GIRK és HEK-hERG sejtvonalakon.

2.4. Statisztika

Az adatok (számtani átlag $\pm$ SEM) statisztikai elemzése Student-féle páros t-próbával történt. Az eredményeket akkor tekintettük szignifikánsnak, ha P értéke kisebb volt, mint 0,05.

3. EREDMÉNYEK

3.1. Különböző sejtvonalak vizsgálata és jellemzése a Patchlinerrel

Natív aktivált humán limfociták: A Kv1.3 csatorna karakterizálására humán perifériás T limfocitákban tetraetil-ammóniumot (TEA) valamint két szelektív csatornablokkolót, anuroctoxint (AnTx) és margatoxint (MgTx) használtunk. A TEA dóziszfüggő módon csökkentette a Kv1.3 áram nagyságát $28,14 \pm 3,11$ mM-os IC₅₀ értékkel. A két skorpióméregből származó, szelektív Kv1.3 blokkoló peptid toxin, az anuroctoxin és a margatoxin szintén koncentráció-függő módon gátolta az áramot. Az IC₅₀ értékek mindkét toxin esetén igen alacsonyak voltak: $25,35 \pm 1,64$ nM (AnTx) és $68,59 \pm 16,68$ pM (MgTx).

HEK-GABA sejtvonal: A GABA_A csatornák vizsgálatát a gyors oldatcsere érdekében az oldatok halmozott (stacked) ráadásával végeztük. A GABA EC₅₀ értékét $32,20 \pm 1,85$ μ M-nak határoztuk meg a Hill-egyenletből. A GABA_A antagonistá bikukullin hatását szintén tanulmányoztuk a csatornán, az IC₅₀ értéket $371,06 \pm 3,43$ nM-nak becsültük.

HEK-HCN sejtvonal: Az ivabradin gátló hatását HCN1 és HCN4 csatornákat expresszáló HEK sejteken teszteltük. 10 μ M koncentrációjú ivabradin mindkét áramot csökkentette, $64,52 \pm 5,36\%$ -kal (HCN1) és $63,79 \pm 1,07\%$ -kal (HCN4).

HEK-GIRK1/4 sejtvonala: Hat vegyületek hatását vizsgáltuk HEK-GIRK sejteken. Ezeket a kísérleteket szobahőmérsékleten végeztük és az eredményeket a szintén szobahőmérsékleten kivitelezett szűrési projekthez (lásd 3.2 fejezet) használtuk fel. A klorokin, dezipramin, JTV-519, NIP-142, propafenon és kinidin IC_{50} értékei a következők voltak: $463,70 \pm 34,61$ nM, $1,47 \pm 0,17$ μ M, $814,24 \pm 109,34$ nM, $175,75 \pm 8,59$ nM, $372,99 \pm 27,69$ nM és $5,04 \pm 0,62$ μ M. Az antiaritmiás gyógyszer amiodaron és krónikus kezelés során képződő fő metabolitja, a dezetilamiodaron (DEA) hatását szintén tanulmányoztuk. Ezeket a vizsgálatokat – szívelektrofiziológiai tanulmány részeként – 37°C-on végeztük. A Patchlinerrel meghatározott IC_{50} értékek közel azonosak voltak ($1,77 \pm 0,18$ μ M és $1,82 \pm 0,15$ μ M).

CHO-Kv1.4 sejtvonala: A chromanol 293B és a 4-aminopiridin hatását vizsgáltuk Kv1.4 ioncsatornán. Az anyagok becsült IC_{50} értékei $85,69 \pm 8,38$ μ M és $791,33 \pm 26,84$ μ M voltak.

HEK-hERG sejtvonala: Két vegyületet, a dofetilidet és a szotalolt teszteltük a hERG vizsgálat során automatizált patch-clamp rendszerrel. Az eredményeket a 3.3.1 fejezetben mutatjuk be.

3.2. Szűrési programok: Vegyületek ioncsatorna-modulátor képességének vizsgálata automata patch-clamp készülékkel

A karakterizált sejtvonalaikat a Patchlinerrel végrehajtott szűrési és biztonságfarmakológiai projekteken alkalmaztuk. A szűrési programokat szobahőmérsékleten hajtottuk végre.

3.2.1. Előválogatott kémiai könyvtárak szűrése GIRK csatornán

Pitvarfibrilláció kezelésére alkalmas szerek felfedezése céljából előválogatott kémiai könyvtárak szűrését hajtottuk végre GIRK csatornát expresszáló sejtvonalon. A szűrési projekt során összesen 868 vegyületet teszteltünk le két koncentrációban (1 és 10 μ M). Az előválogatott vegyületek kb. 13%-a fejtett ki jelentős (legalább 50%-os) gátló hatást 10 μ M koncentrációban. A vegyületeket GIRK gátló hatásuk alapján rangsoroltuk, és a leghatékonyabb molekulák közül kiválasztottunk 11-et a hatáserősség és a kémiai szerkezet alapján. Ezen vegyületek dózis-hatás görbéi további részletes kísérletekben kerültek meghatározásra. Ez utóbbi kísérletek alapján kijelöltük a 4 legerősebb GIRK gátló hatással rendelkező anyagot (Ryt-143, Ryt-144, Ryt-230 és Ryt-243 – mindegyik esetén az $IC_{50} < 0,5$ μ M) szelektivitás vizsgálatokra HEK-hERG sejtvonalon. A 4 kiválasztott molekulából egy hasonló gátló hatást mutatott mindkét csatornán: a Ryt-243 IC_{50} értékei GIRK és hERG csatornán $100,14 \pm 5,10$ nM illetve $47,56 \pm 5,31$ nM voltak. A másik 3 anyag (Ryt-143, Ryt-144, Ryt-230) legalább tízszeres aktivitást mutatott GIRK csatornán,

összevetve a hERG eredményekkel. Az IC_{50} értékek GIRK és hERG csatornán a következők voltak: $281,29 \pm 9,48$ nM és $2,91 \pm 0,29$ μ M a Ryt-144 esetében, $335,30 \pm 23,81$ nM és $8,05 \pm 0,89$ μ M a Ryt-143 vonatkozásában, végül $495,43 \pm 15,90$ nM és $9,16 \pm 1,30$ μ M a Ryt-230 esetén. Mivel a hERG blokkoló hatás akár hasznos is lehet antiaritmiás kezelések során, a Ryt-243-at további vizsgálatoknak vetettük alá. A hERG gátló hatás ellenére a vegyület nem nyújtotta az akciós potenciált nyúl kamrai preparátumon sem 5 μ M, sem 10 μ M koncentrációban. A Ryt-243-at megvizsgáltuk kutya krónikus pitvarfibrilláció modellben is. A vegyület erős antiaritmiás hatást mutatott ezekben a kísérletekben, a pitvarfibrilláció előfordulási gyakorisága 65-70%-kal csökkent mind 0,3 mg/kg, mind 1 mg/kg dózis alkalmazásakor. Az antiaritmiás eredmények alapján szabadalmi kérvényt nyújtottunk be a pitvarfibrilláció kezelésére alkalmas, Ryt-243 hatóanyagú gyógyszerkészítményre vonatkozóan. A GIRK szelektivitással rendelkező anyagokat (Ryt-143, Ryt-144 és Ryt-230) szintén további, antiaritmiás valamint szerkezet-hatás vizsgálatoknak vetettük alá.

3.2.2. Növényi eredetű molekulák és kivonatok szűrése GIRK csatornán

3.2.2.1. Természetes növényi vegyületek szűrése GIRK csatornán

Természetes forrásból származó vegyületeket szintén vizsgáltunk a GIRK szűrési projekt során. A szűrés ezen fázisában 281 természetes növényi eredetű molekulát vizsgáltuk, melyeket véletlenszerűen jelöltünk ki, nem végeztünk előválogatást. Ezeket az anyagokat is két koncentrációban (1 és 10 μ M) szűrtük. A természetes molekulák kb. 9%-a fejtett ki jelentős (legalább 50%-os) gátló hatást 10 μ M koncentrációban. A 26 leghatékonyabb molekulát további vizsgálatoknak vetettük alá az elsődleges szűrést követően. Ezeket a vegyületeket Kv1.4 és hERG sejtvonalon is megvizsgáltuk, ezáltal tanulmányozhattuk GIRK szelektivitásukat. A gátló hatások illetve a kémiai szerkezet alapján 6 természetes növényi molekula (Ryt-963, Ryt-964, Ryt-1009, Ryt-1103, Ryt-1187 and Ryt-1194) került kiválasztásra, melyek dózis-hatás görbéit további részletes kísérletek során határoztuk meg. Az IC_{50} értékek GIRK csatornán a következők voltak: $524,25 \pm 35,87$ nM a Ryt-963, $2,25 \pm 0,33$ μ M a Ryt-1009, $3,66 \pm 0,30$ μ M a Ryt-964, $5,33 \pm 0,23$ μ M a Ryt-1194, $9,68 \pm 0,27$ μ M a Ryt-1187 és $12,20 \pm 0,31$ μ M a Ryt-1103 esetében.

3.2.2.2. Növényi kivonatok szűrése GIRK csatornán

A biológiailag aktív vegyületek hatáskövetéssel történő azonosítására új módszert dolgoztunk ki. Ennek során *Polygonum persicaria* kivonatot szűrtünk GIRK csatornán azzal a céllal,

hogy azonosítsunk természetes eredetű ígéretes ioncsatorna blokkoló vegyületeket. A szárított növényből hexános, kloroformos, metanolos és vizes extraktumot állítottunk elő. A különböző polaritású kivonatokat két koncentrációban (0.01 és 0.1 mg/l) vizsgáltuk. A kloroformos kivonat jelentős GIRK gátló hatást mutatott, így ebből az extraktumból folyadék-kromatográfiás eljárással 6 frakciót állítottunk elő, melyek GIRK moduláló hatását szintén tanulmányoztuk. A legaktívabb 4. és 5. frakcióból RP-HPLC-vel 4 fő vegyületet tudunk azonosítani tiszta formában. Az egyéb (minor) vegyületeket tartalmazó eluátumokat szintén gyűjtöttük a HPLC kromatográfia során. Az aktív frakciókból izolált fő vegyületek külön-külön és együttesen alkalmazva is csak nagyon mérsékelten gátolták a GIRK csatornát, miközben a HPLC eluátumok aktívnak bizonyultak, jelezve az elektrofiziológiailag aktív molekulák jelenlétét a minor vegyületek közt. Ezen vegyületek azonosítása céljából további vizsgálatok vannak folyamatban. Mindazonáltal a tanulmány megerősíti az alkalmazott módszer használhatóságát biológiai hatással rendelkező aktív vegyületek növényi kivonatokból történő felkutatására, azonosítására.

3.3. Biztonságharmakológiai vizsgálatok

3.3.1. Automatizált patch-clamp berendezéssel végzett hERG vizsgálatok eredményeinek biztonságfarmakológiai vonatkozása, értékelése

Két anyagot, a dofetilidet és a szotalolt teszteltük szobahőmérsékleten és 37°C-on hERG sejteken automatizált patch-clamp berendezéssel. A dofetilid IC_{50} értékei nagyon hasonlóak voltak ($8,41 \pm 0,19$ nM szobahőmérsékleten és $7,29 \pm 0,16$ nM 37°C-on), míg a szotalol eltérő tulajdonságokat mutatott a két hőmérsékleten. A szotalol IC_{50} értéke szobahőmérsékleten $773,74 \pm 9,28$ μ M volt, azonban 37°C-on jóval erősebb hatást mértünk ($IC_{50} = 342,84 \pm 24,82$ μ M). A hERG vizsgálatok valós értékének megállapítása érdekében a két anyag I_{Kr} gátló hatását is megvizsgáltuk nyúl kamrai miocitákon manuális patch-clamp módszerrel, ahol a dofetilid és a szotalol IC_{50} értékeit $13,02 \pm 2,56$ nM-nak és $51,60 \pm 9,82$ μ M-nak határoztuk meg. A hERG és I_{Kr} mérések során meghatározott IC_{50} értékek jó egyezést mutattak a dofetilid esetében, azonban a szotalolnál a hERG IC_{50} kb. hétszerese volt az I_{Kr} mérések során kapott értéknek. A hERG és I_{Kr} gátlás biztonságfarmakológiai következményeinek tanulmányozásához a dofetilid és a szotalol hatását megvizsgáltuk akciós potenciál kísérletekben is nyúl kamrai preparátumon. 13 nM dofetilide $47,8 \pm 12,9$ %-kal, míg 52 μ M szotalol $56,0 \pm 4,6$ %-kal nyújtotta az APD_{90} -et.

3.3.2. A *Chelidonium majus* kivonatainak és fő alkaloidjainak hatása hERG ioncsatornán és kutya akciós potenciálon

A világszerte elterjedt vérehulló fecskefű (*Chelidonium majus*) fontos növénye a modern fitoterápiának, külsőleg és belsőleg is alkalmazzák. A növény biztonságfarmakológiai tulajdonságai azonban nem tisztázottak, ezért a gyógynövény kivonatainak és alkaloidjainak hERG K⁺ csatornára és szív akciós potenciálra kifejtett hatásait tanulmányoztuk. A vizsgálatokhoz 25%-os és 45%-os etanos kivonatot készítettünk a növényből. Mindkét extraktum jelentős gátló hatást mutatott hERG ioncsatornán, IC₅₀ értékeiket 8,31 ± 0,79 µg/ml-nek és 5,09 ± 0,49 µg/ml-nek határoztuk meg. A növény fő alkaloidjainak (szangvinarin, kelidonin, berberin és koptizin) hERG gátló hatását szintén vizsgáltuk, és kimutattuk, hogy a koptizin kivételével az összes alkaloid jelentős gátló hatással bír. A szangvinarin és a kelidonin rendelkezik a legerősebb gátló hatással (IC₅₀ = 0,88 ± 0,08 µM és 1,00 ± 0,10 µM). A berberin IC₅₀ értéke 6,46 ± 0,54 µM volt, a koptizin pedig csak elenyésző hatással rendelkezik (IC₅₀ = 90,08 ± 2,88 µM). A hERG gátló hatás biztonságfarmakológiai következményeinek tanulmányozásához a *C. majus* kivonatainak és alkaloidjainak hatását – a koptizin kivételével – akciós potenciálon is megvizsgáltuk kutya jobb kamrai preparátumon. Mindkét kivonat mérsékelten, de statisztikailag szignifikánsan nyújtotta az akciós potenciált 5 µg/ml koncentrációban 1000 ms-os ciklushossz mellett. Az APD₉₀ nyújtás 10,5%-os volt a 25%-os etanos kivonat esetében, míg a 45%-os etanos kivonat 6,7%-kal nyújtott. A berberin, a kelidonin és a szangvinarin akciós potenciál paraméterekre gyakorolt hatását szintén vizsgáltuk 1 és 10 µM-os koncentrációban. Az anyagoknak csekély, de szignifikáns hatásuk volt az APD₉₀-re 1 µM-os koncentrációban (4,6%, 6,1% és 6,3%-kal nyújtottak). 10 µM koncentrációban a nyújtás sokkal jelentősebb volt (18,4%, 18,3% és 16,0%).

4. MEGBESZÉLÉS

Az ioncsatornák aktivitásának mérése Erwin Neher és Bert Sakmann úttörő munkájának köszönhetően az 1970-es évek végétől vált lehetségessé. Kifejlesztését követően a manuális patch-clamp módszer a 'gold standard' eljárás lett az ioncsatorna vizsgálatokban. A patch-clamp közvetlen, információgazdag és valós idejű technológia, azonban a hagyományos manuális patch-clamp túl lassú, technikailag nehéz és munkaigényes, amely kizárja ezt a szűrővizsgálatot a gyógyszerfejlesztés és optimalizálás korai szakaszából. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a konvencionális patch-clamp elavult. A módszert a gyógyszerkutatófejlesztés késői fázisaiban használják, az alaputatásban pedig még mindig a leggyakrabban

alkalmazott technikák egyike. A patch-clamp ipari alkalmazása azonban a gyógyszerkutatás és az ioncsatorna vizsgálatok legvégső szakaszára korlátozódik.

Az elmúlt években számos cég fejlesztett és vezetett be a piacon automatizált patch-clamp berendezéseket, melyek alkalmasak a gyors és kiváló minőségű szűrésre valamint a gyógyszerjelölt molekulák optimalizálására. A mérések párhuzamos végrehajtása nagyobb áteresztőképességet biztosít a vegyületek és az ioncsatornák tanulmányozása során. Ezek a készülékek képesek áthidalni az elsődleges és másodlagos ioncsatorna szűrés közti szakadékokat azáltal, hogy magas minőségű, információgazdag vizsgálatokat tesznek lehetővé.

Az automata patch-clamp és az ioncsatornák expresszálo rekombináns sejt vonalak alkalmazása leginkább a gyógyszeriparban terjedt el, míg az alap kutatásban inkább a natív sejtekben lévő endogén ioncsatornák tanulmányozása a jellemző. Bár az automatizált patch-clamp rendszerek főleg rekombináns sejt vonalak vizsgálatára alkalmasak, megállapítottuk, hogy a Patchliner képes kiváló minőségű mérésekre egyes natív sejtek és primer kultúrák esetén is. A feszültségfüggő Kv1.3 K⁺ csatornák vizsgálatát és karakterizálását natív aktivált humán limfocitákon hajtottuk végre, és a Patchliner alkalmasnak bizonyult a natív limfociták, vagy akár más primer sejtek szűrésére is elfogadható sikerarányal.

Mindazonáltal az automatizált patch-clamp készülékek elsősorban ioncsatornák stabilan expresszálo sejt vonalakat használnak, ahol a sejt szuszpenzió minősége alapvető az elfogadható sikerarány érdekében. A sejtek véletlenszerű kiválasztása miatt lényeges az ioncsatornák homogén kifejezése és a sejtek jó minősége. Ez a random megközelítés a fő oka annak, hogy a legtöbb platform nem használható jól primer vagy tranziensen transzfektált sejtek tanulmányozására.

A gén-központú megközelítésnek, amikor a célfehérje rekombináns emlős sejt vonalakban expresszáloódik, számos előnye van. Ezeket a sejt vonalakat könnyű tenyésztetni, és elég ellenállóak az automata rendszerekben történő méréshez. A célfehérje túltermeltetése megnöveli az áram nagyságát, és javítja a jel-zaj arányt. A nulla vagy nagyon alacsony konduktanciával rendelkező sejtek nagyon érzékeny méréseket tesznek lehetővé, valamint biztosítják a megfigyelt jel háttérében lévő gén(ek) molekuláris szintű azonosíthatóságát. A nem-natív sejt vonalak legfőbb hátránya, hogy a sejt nem a fiziológias target, ezért a válaszok eltérhetnek azoktól, melyek *in vivo* körülmények között következnek be.

Munkánk során GABA, HCN, GIRK, Kv1.4 és hERG csatornákat stabilan expresszálo sejt vonalakat tanulmányoztunk és karakterizáltunk. A GABA_A klorid csatorna fontos terápiás targetje a szorongásra ható, az alvási folyamatokat befolyásoló, és az epilepszia kezelésére alkalmas gyógyszereknek. A GABA_A ligand-vezérelt csatornák vizsgálatát a gyors oldatcsere

érdekében az oldatok halmozott (stacked) ráadásával végeztük Patchlinerrel, HEK-sejtekben. Így a receptor deszenzitizációt minimalizálni lehet, és az együttesen alkalmazott gyógyszerek hatásai vizsgálhatók. Az oldatok halmozott (stacked) ráadása, mely lehetővé teszi az anyagok gyors, rövid ideig tartó alkalmazását, megfelelő módszer nemcsak a GABA_A-receptor, de a legtöbb ligand-vezérelt ioncsatorna tanulmányozására is.

A feszültség-vezérelt HCN ioncsatorna a molekuláris alapját képezi a pacemaker (I_f) áramnak a szívben. HCN1 és HCN4 sejt vonalakat vizsgáltunk Patchlinerrel, a leginkább specifikus és szelektív gátlószer, az ivabradin alkalmazásával. Az ivabradin mindkét áramot gátolta, az izolált miocitákból származó irodalmi adatokkal közel azonos mértékben.

A GIRK1/4 csatornák szelektíven expresszálódnak a pitvarban és nincsenek jelen a kamraizomzatban. Szelektív gátlásuk alkalmas lehet a pitvarfibrilláció kezelésére, súlyos kamrai mellékhatások nélkül. A sejt vonal karakterizálása után előválogatott kémiai könyvtárak, valamint természetes forrásból származó molekulák és kivonatok szűrését hajtottuk végre a sejt vonalon.

A kémiai könyvtárak szűrése során 4 ígéretes vegyületet találtunk, melyek dózis-hatás görbéi és IC₅₀ értékei részletes kísérletekben kerültek meghatározásra GIRK és hERG csatornán. A Ryt-243 hasonló gátló hatást mutatott mindkét csatornán, a másik 3 anyag (Ryt-143, Ryt-144 és Ryt-230) legalább tízszeres aktivitást mutatott GIRK csatornán, mint hERG csatornán. A Ryt-243-at további vizsgálatoknak vetettük alá. A hERG gátló hatás ellenére a vegyület nem nyújtotta az akciós potenciált nyúl kamrai preparátumon. A jelenség lehetséges magyarázata az, hogy szer egyéb ioncsatorná(ka)t is gátol az akciós potenciál repolarizációs fázisában. A Ryt-243-at megvizsgáltuk kutya modellben is. A vegyület erős antiaritmiás hatást mutatott. Az antiaritmiás eredmények alapján szabadalmi kérvényt nyújtottunk be a pitvarfibrilláció kezelésére alkalmas, Ryt-243 hatóanyagú gyógyszerkészítményre vonatkozóan. A GIRK szelektivitással rendelkező anyagokat (Ryt-143, Ryt-144 és Ryt-230) további, jelenleg is zajló antiaritmiás valamint szerkezet-hatás vizsgálatoknak vetettük alá.

Természetes forrásból származó vegyületeket szintén vizsgáltunk a GIRK szűrés projekt során. Az anyagokat véletlenszerűen jelöltünk ki és nem voltak előválogatva. Az eredmények azt mutatják, hogy természetes anyagok szűrésekor magas találati aránnyal számolhatunk. A biológiailag aktív vegyületek hatáskövetéssel történő azonosítására új módszert dolgoztunk ki: *Polygonum persicaria* kivonatokat szűrtünk GIRK csatornán azzal a céllal, hogy azonosítsunk természetes eredetű ígéretes ioncsatorna blokkoló vegyületeket. Ismereteink szerint mi alkalmaztunk először ilyen típusú vizsgálatokat növényi kivonatok szűrésére. A vizsgálat során a *Polygonum persicaria* kloroformos kivonatának GIRK gátló hatását

kimutattuk, és új természetes flavonoidokat azonosítottunk az extraktumból. Az izolált vegyületek csak mérsékelt aktivitást mutattak GIRK csatornán, ezért további vizsgálatok szükségesek a hatásért felelős aktív molekulák azonosítása céljából.

A Kv1.4 csatornának fontos szerepe van az akciós potenciál gyors repolarizációs fázisának szabályozásában, így befolyásolja a szív akciós potenciál időtartamát. Erre a sejtvonalra nagy, nanoamperes nagyságrendű áramok voltak jellemzőek. Mindkét tesztelt referencia anyag (chromanol 293B, 4-aminopiridin) blokkolta az áramot, összhangban a miocitákon mért irodalmi adatokkal. Több természetes növényi eredetű molekulát vizsgáltunk meg ezen a csatornán, melyeknek a GIRK szelektivitását tanulmányoztuk.

Az ioncsatornákra ható új és hatékony gyógyszerek felfedezése és fejlesztése mellett másik fontos területe az automatizált patch-clamp rendszerek alkalmazásának a biztonságfarmakológia. A gyógyszerek által okozott életveszélyes aritmiák és hirtelen szívhalál az egyik legfontosabb biztonságfarmakológiai probléma a gyógyszeripar és a hatóságok számára. Ez a proaritmiás hatás a gyors késői egyenirányító K^+ áram (I_{Kr}) gátlásának tulajdonítható. Ezért az új szerek biztonságfarmakológiai profiljának felállításában nélkülözhetetlen azok I_{Kr} áramra és akciós potenciálra gyakorolt hatásának vizsgálata. Ezek a tesztek azonban bonyolultak és időigényesek, ezért a szívizomsejteken végzett I_{Kr} méréseket felváltotta annak rekombináns megfelelője, a hERG vizsgálat. A hERG analízis egy nagy hatékonyságú és nagy áteresztőképességű módszer, de néha hamis pozitív és negatív eredményeket adhat, melyek mechanizmusa nem teljesen tisztázott. Ezért összehasonlítottuk a dofetilid és a szotalol hERG (szobahőmérsékleten és 37°C-on) és I_{Kr} (37°C-on) áramokra kifejtett hatását, hogy tanulmányozzuk a hERG mérések használhatóságát vegyületek proaritmiás kockázatainak felmérésében, és jobban megértsük a proaritmiás biztonságfarmakológiai vizsgálatok mechanizmusát. A dofetilid hatása hasonló volt szobahőmérsékleten és fiziológiás hőmérsékleten hERG csatornán, továbbá ezek az adatok jó egyezést mutattak az akciós potenciál méréseinkkel is. Ezzel ellentétben a szotalol hatása eltérő volt szobahőmérsékleten és 37°C-on, ezért a biztonságfarmakológiai vizsgálatokban különösen fontos, hogy az anyagokat fiziológiás hőmérsékleten teszteljük, és a Patchliner ideális eszköz lehet az ilyen típusú kísérletek végrehajtására. Mindazonáltal, a szotalol esetében jelentős különbség volt megfigyelhető a hERG és az I_{Kr} IC_{50} értékek között is.

Kísérleteink alapján az automata patch-clamp készülékkel HEK-hERG sejtvonalon mért adatok általában elfogadható összhangban vannak az I_{Kr} mérésekkel. Ugyanakkor léteznek fontos és nem teljesen értett különbségek az automata patch-clamp vizsgálatok és az egyéb technikák, mint például az I_{Kr} vagy az akciós potenciál kísérletek között. Általában a

kitapadást és a csapadékképződést tartják a kevésbé pontos, jobbra tolódott dózis-hatás görbék fő forrásának. Azonban a szotalol a legkevésbé hidrofób vegyületek közé tartozik, ráadásul számos olyan tanulmányban is rendkívül magas IC_{50} értékekről számoltak be, ahol a szotalol hatását hERG sejtvonalon, de manuális patch-clamp módszerrel vizsgálták. Egyre több bizonyíték jelzi, hogy a natív I_{Kr} csatornák felépítése nagyon komplex, és az α -alegység összetétele befolyásolja a csatorna érzékenységét. A legtöbb hERG vizsgálatban olyan rekombináns sejtvonalakat alkalmaznak, melyek csak a hERG 1a alegységet expresszálnak, habár a natív kamrai I_{Kr} csatornák heteromerek, melyek egyaránt tartalmaznak hERG 1a és 1b alegységeket. A legtöbb anyag (köztük a szotalol) hatását hasonlóan írták le a két targeten, néhány esetben azonban különbség volt megfigyelhető. Így a leggyakrabban használt hERG 1a vizsgálatok alá- vagy fölébecsülhetik bizonyos szerek kockázatait. Ezen túlmenően, egyéb tanulmányokban azonosítottak a hERG hatóanyag-érzékenységét befolyásoló, azzal kölcsönható fehérjéket is. Például a MinK, a MiRP1 és a KCR1 olyan stabil komplexet alkotnak a pórusképző alegységgel, melynek a funkcionális tulajdonságai hasonlítanak a natív csatornáéhoz, magasabb szintre emelve a szív elektrofiziológiáját befolyásoló szabályozó mechanizmusokat. Mivel a hERG vizsgálatok eredményei nem annyira kielégítőek, mint azt korábban feltételezték, az ezzel kapott proaritmiás eredményeket érdemes elővigyázatossággal kezelni.

Ezen tapasztalatok alapján végeztük el a *Chelidonium majus* biztonságfarmakológiai vizsgálatát, melyben a növény kivonatainak és alkaloidjainak hERG K^+ csatornára és kamrai akciós potenciálra kifejtett hatásait is tanulmányoztuk. A vizsgálatokban a *C. majus* alkoholos kivonatait és alkaloidjait teszteltük, melyek nem csak gátolták a hERG áramot, de nyújtották az akciós potenciált is. Bizonyos körélettani körülmények között, ahol a repolarizációs tartalék csökkent, ezek a kivonatok és alkaloidok tovább növelhetik a proaritmiás kockázatot és a hirtelen szívhalál lehetőségét. Eredményeink alapján fenntartásokat fogalmazhatunk meg a *C. majus* használatával kapcsolatosan, a vérehulló fecskefű készítmények orális alkalmazása elővigyázatosságot igényel a potenciális kardiovaszkuláris mellékhatások miatt.

5. KONKLÚZIÓ

1. A teljesen automatizált Patchliner patch-clamp berendezés kiváló adatminőséget és megbízható méréseket tesz lehetővé. A berendezés kompatibilis a legtöbb sejtvonallal, és az eredmények jó összhangban vannak a manuális patch-clamp vizsgálatokkal. A fokozott áteresztőképesség és magas sikerarány miatt a Patchliner kiváló eszköznek

bizonyult celluláris elektrofiziológiai kísérletek végrehajtására, használatát határozottan javasoljuk mind az alapkutatóknak, mind a gyógyszeripar számára.

2. A készülékkel számos sejt vonalat karakterizáltunk és használtunk előválogatott kémiai könyvtárak szűrésére. A szűrési eredmények alapján szabadalmi kérvényt nyújtottunk be a pitvarfibrilláció kezelésére alkalmas, Ryt-243 hatóanyagú gyógyszerkészítményre vonatkozóan.
3. Természetes (növényi) forrásból származó vegyületeket szintén vizsgáltunk a GIRK szűrési projekt során. Az eredményeink alapján a természetes forrásból származó molekulákra kimagasló találati arány jellemző.
4. Ismereteink szerint mi vizsgáltuk először növényi kivonatok hatását GIRK csatornán azzal a céllal, hogy azonosítsunk természetes eredetű ígéretes ioncsatorna blokkoló vegyületeket.
5. A biztonságfarmakológiai vizsgálatokban kimutattunk fontos és nehezen értelmezhető különbségeket az automata patch-clamp módszerrel végrehajtott hERG mérések és az egyéb technikák, mint például a manuális patch-clamp eljárással végzett I_{Kr} mérések vagy az akciós potenciál kísérletek között. Megállapítottuk, hogy a korábbi feltételezésekkel ellentétben a hERG vizsgálatok nem mindig kielégítőek és elégségesek a proaritmiás kockázat megítéléséhez, a módszerrel kapott eredményeket érdemes elővigyázatossággal kezelni.
6. A *Chelidonium majus* gyógynövényen végzett elektrofiziológiai vizsgálatokban megállapítottuk, hogy a növény kivonatai és alkaloidjai gátolták a hERG csatornát és nyújtják az akciós potenciált. Eredményeink hozzájárultak a növény toxikus hatásainak megértéséhez, és rávilágítanak a gyógynövény alkalmazásának lehetséges kockázataira.

6. KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Mindenekelőtt hálás köszönetemet szeretném kifejezni néhai **Prof. Dr. Vas Ádámnak**, aki minden erejével támogatta munkámat, és aki nélkül a disszertáció elkészítése nem lett volna lehetséges.

Legmélyebb hálámat szeretném kifejezni **Prof. Dr. Varró Andrásnak**, aki irányított, támogatott engem, és folyamatosan segített tanácsaival. Különösen hálás vagyok **Prof. Dr. Hohmann Juditnak** az értékes tanácsaiért és a kísérletes munkám folyamatos támogatásáért. Szeretném megköszönni témavezetőmnek, **Dr. Virág Lászlónak**, hogy a Ph.D. tanulmányaim

kezdetétől fogva tanácsaival és technikai segítségével támogatta munkámat. Hálámat szeretném kifejezni **Dr. Tálosi Lászlónak** a támogatásáért, és azért, hogy biztosította a munkához szükséges technikai háttérrel és berendezéseket számomra.

Szintén hálás vagyok **Molnár Imrénének**, **Kohajda Zsófiának** és **Amir Geramipournak** a kísérletes munkában való segítségért és a technikai támogatásért. Köszönetemet szeretném kifejezni publikációim összes társszerzőjének az értékes együttműködésért.

Szintén köszönöm a **Richter Gedeon Talentum Alapítvány** pénzügyi támogatását, és a **Nanion Technologies** folyamatos technikai segítségét.

A DISSZERTÁCIÓ TÉMÁJÁHOZ KAPCSOLÓDÓ PUBLIKÁCIÓK LISTÁJA

- I. Effects of Chelidonium majus extracts and major alkaloids on hERG potassium channels and on dog cardiac action potential - a safety approach.** Orvos P, Virág L, Tálosi L, Hajdú Z, Csupor D, Jedlinszki N, Szél T, Varró A, Hohmann J. *Fitoterapia*. 2015 Jan; 100:156-65.
IF: 2.345 [2014]
- II. Inhibition of G protein-activated inwardly rectifying K⁺ channels by extracts of Polygonum persicaria and isolation of new flavonoids from the chloroform extract of the herb.** Lajter I, Vasas A, Orvos P, Bánsághi S, Tálosi L, Jakab G, Béni Z, Háda V, Forgo P, Hohmann J. *Planta Med*. 2013 Dec; 79(18):1736-41.
IF: 2.339
- III. Identification of diterpene alkaloids from Aconitum napellus subsp. firmum and GIRK channel activities of some Aconitum alkaloids.** Kiss T, Orvos P, Bánsághi S, Forgo P, Jedlinszki N, Tálosi L, Hohmann J, Csupor D. *Fitoterapia*. 2013 Oct; 90:85-93.
IF: 2.216

EGYÉB PUBLIKÁCIÓK

- I. Electrophysiological effects of ivabradine in dog and human cardiac preparations: potential antiarrhythmic actions.** Koncz I, Szél T, Bitay M, Cerbai E, Jaeger K, Fülöp F, Jost N, Virág L, Orvos P, Tálosi L, Kristóf A, Baczkó I, Papp JG, Varró A. *Eur J Pharmacol*. 2011 Oct 15; 668(3):419-26.
IF: 2.516

TÁRSSZERZŐI NYILATKOZAT

Alulírott Prof. Dr. Hohmann Judit, mint az alábbi közlemények felelős szerzője, hozzájárulok, hogy Orvos Péter doktorjelölt a „Role of automated patch-clamp systems in drug research and development” című Ph.D. értekezéséhez, mint saját tudományos tevékenység felhasználja az alábbi publikációkat:

Kiss Tivadar, Orvos Péter, Bánsághi Száva, Forgo Peter, Jedlinszki Nikoletta, Tálosi László, Hohmann Judit, Csupor Dezső

Identification of diterpene alkaloids from *Aconitum napellus* subsp. *firmum* and GIRK channel activities of some *Aconitum* alkaloids

FITOTERAPIA 90: pp. 85-93. (2013)

IF: 2.216

Lajter Ildikó, Vasas Andrea, Orvos Péter, Bánsághi Száva, Tálosi László, Jakab Gusztáv, Béni Zoltán, Háda Viktor, Forgo Peter, Hohmann Judit

Inhibition of G protein-activated inwardly rectifying K⁺ channels by extracts of *Polygonum persicaria* and isolation of new flavonoids from the chloroform extract of the herb

PLANTA MEDICA: NATURAL PRODUCTS AND MEDICINAL PLANT RESEARCH 79:(18) pp. 1736-1741. (2013)

IF: 2.339

A felsorolt publikációkban Orvos Péter doktorjelölt végezte a növényi kivonatok és vegyületek elektrofiziológiai vizsgálatát Nanion Patchliner automata patch-clamp berendezéssel génexpressziós rendszereken (HEK-GIRK és HEK-hERG sejtvonalon). A sejtvonalak kezelése, fenntartása, a mérések beállítása, azok végrehajtása és az eredmények kiértékelése teljes egészében a jelölt saját munkái. A közlemény ezen részeit nem kívánjuk felhasználni más Ph.D. értekezéshez.

Szeged, 2016. március 18.

.....
Prof. Dr. Hohmann Judit
tanszékvezető egyetemi tanár
nevezett publikációk felelős szerzője

